

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији

СТРУЧНЕ КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 9. јула 2018. године, изабрани су чланови Стручне комисије за преглед и оцену докторске дисертације под насловом **Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији** и то: Епископ др Атанасије (Јевтић), професор емеритус Православног богословског факултета Универзитета у Београду; др Радомир Поповић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду и др Радивој Радић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду. После читања дисертације и међусобног консултовања Комисија има част да Већу поднесе следећи Реферат.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Јереј Живко Илић рођен је у Тузли 1975. године. После основне школе завршио је Богословију Света Три Јерарха у манастиру Крки 1995, а затим и Духовну академију Светог Василија Острошког у Фочи (Србињу) Универзитета у Српском Сарајеву на тему *Покајна дисциплина у раној Цркви и савременој пракси*. Докторску дисертацију *Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији* израдио је под менторством проф. др Радомира Поповића. Кандидат је свештеник у Епархији бањалучкој – парохија у Котор Вароши. У истом граду је катихета у Основној школи *Свети Сава*. Од научних радова објавио је: „Тестаменти дванаесторице патријараха“, Богословље 1 (2014) и „Свештенство и царство, теолошко-историјски аспекти“, Српска теологија данас (СТД) 2012. Узео је учешће на два симпозиона *Српска теологија данас* 2012. и 2014. године у организацији Института за теолошка истраживања Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

2. Предмет и циљ дисертације

Главни предмет и циљ научног истраживања у овој докторској дисертацији јесте, на основу извора и релевантне домаће и стране литературе, научна дескрипција и сагледавање односа духовне и световне власти у РOMEЈСКОМ царству, односно Византији, у 8. и 9. веку. Посебно је одабрана ова епоха јер су, са појавом јереси иконоборства, поремећени унутрашњи међусобни односи Цркве и државе у Византији више на штету саме Цркве. Кандидат је, ради бољег и прегледнијег разумевања саме теме, најпре дао генерални осврт на саму природу Цркве као духовне установе која прожима све сегменте византијског друштва. Такође, у компаративном смислу, у дисертацији је дата општа процена и смисао постојања државе, као такве, која је постала хришћанска крајем 4. века. Од тог времена корелација Црква-држава је просто неизбежна, и била је у сталном успону, што је у 6. веку, у доба цара Јустинијана, и званично озакоњено познатом теоријом симфоније, односно сагласјем духовне и световне власти у државном организму, каква је била Византија.

Централно место у овом истраживању јесте епоха иконоборства у трајању преко једног столећа, када су драстично поремећени односи Цркве и државе. Иконоборство слови као *царска јерес*, јер су је у поменутом периоду штитили и подржавали, нажалост, византијски цареви, и то из интереса који су политичке природе. У таквом стању јасно долази до неприродне супремације световне, царске, власти над Црквом, што кандидат пажљиво образлаже позивајући се на многобројне савремене писане изворе, као и на, у науци већ поодмакла, црквено-историјска истраживања. У свом раду, кандидат има увек у виду и оне, махом истраживаче на Западу, који сматрају да је у Византији владао такозвани цезаропапизам, односно превласт световне над духовном влашћу, односно да је цар имао главну реч и у самој Цркви. Кандидат, позивајући се на изворну грађу, јасно показује да је у доба иконоборства било покушаја и изузетака цезаропапизма, али да то није било правило. То су биле, више, ванредне околности када је Црква, не својом вољом, била у кризи и искушењу нове јереси коју су, нажалост подржавали неки византијски цареви. Да је Црква била у ванредним околностима показује, између осталог, стални унутрашњи, духовни отпор према *царској јереси*, када су многи патријарси у Цариграду, епископи, посебно монаси, постали жртве прогона, односно постали исповедници православне вере. Многи су претрпели не само прогоне, већ и смрт, и као такви ушли су у диптих православне Цркве све до данас. До својих појединих закључака, кандидат је дошао минуциозним испитивањем личних ставова појединих царева, али исто тако и ревносних бранитеља православне вере, који су по цену личне жртве и трпљења сваке врсте остали непоколебљиви и верни црквено-догматском Предању Цркве. Даље, кандидат је успео да покаже, и то је један од циљева и задатака овог истраживања, да је пост-иконоборачки период и Византије, али и Цркве, показао да је време иконоборства било својеврсни прогон Цркве, да је иза себе оставио жртве, страдалнике и мученике. Са друге стране, у неславну историју Цркве ушли су јеретици-иконоборци, како чланови црквене јерархије – патријарси и епископи, тако и неки византијски цареви и високи државни чиновници.

Све ове појединости и детаље, у хронолошки прегледном следу догађаја, успео је Живко Илић да презентује и сумира у виду закључака, који својим релевантним садржајем

представљају знатан допринос црквено-историјској науци. Ово је утолико значајније ако се има у виду да су многи сегменти ове теме докторске дисертације итекако актуелни, не само у науци, као таквој, него и у практичном животу Цркве данас, у савременим условима живота и постојања.

3. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација јереја Живка Илића представља добро састављену и чврсту целину. На самом почетку он доноси изјаву захвалности, резиме и кључне речи, на српском и енглеском језику. После тога следи садржај рада и скраћенице. Само пак излагање почиње Уводом (15–48 стране) у којем кандидат даје кратак осврт на старозаветно и новозаветно, односно библијско поимање и виђење духовне и световне власти. Кандидат полази од основне претпоставке да је човек, људско биће чудесни спој душе и тела, односно духовног и телесног, јер је створен по *лику и подобију* Божијем. Другим речима, и световна власт, односно држава, јесте од Бога, што и хришћане обавезује да поштују државу, која постоји по вољи Божијој. Кандидат ово истиче из разлога што је управо у доба иконоборства, на посебан начин, актуелизован однос духовног и световног, Цркве и државе. Своје истраживање, ради лакшег праћења, дели у три дела: први период иконоборства (726–780), други део – доба примирја и тријумфа православља (780–813), и трећи део (813–843) или друга етапа иконоборства, што представља уједно и крај овог богословско-историјског феномена. На крају, цео рад има, сходно презентованој хронологији, три целине, а све се завршава закључком у којем су укратко резимирани сви резултати истраживања.

Прво поглавље (49–169 стране) обухвата први период иконоборства у Византији (726–780) и по обиму је најопширније. Почиње општим разматрањем природе и суштине духовне и световне власти, компетенције и ингеренције и једне и друге. У случају Византије ову власт презентује цар и патријарх у Цариграду. Обе власти имају један и исти извор – у Богу, као Дародавцу свега и вечном Домостројитељу. Затим кандидат, прегледно разматра узроке појаве јереси иконоборства, као што су: неоплатонизам, оригенизам и манихејство. Ту су, наравно, и други духовни утицаји и узроци, као што су јудаизам, затим и позната јерес – монофизитство, јер иконоборство је, на неки начин, оваплоћена христолошка јерес монофизитства. Поред ових, кандидат указује и на друге узроке, као што је ислам, који је у то доба у великој експанзији. Ту су и политички разлози којима се руководе византијски цареви, имајући пре свега политичке и државне интересе, а на штету православне вере и Цркве уопште. Мада је *царска јерес*, њени заступници су били и неки епископи, као што је Константин Наколијски, Тома Клавдиопољски, Теодосије Ефески и други. Са друге стране, ту су и браниоци вере и исповедници какви су били патријарх Герман I, папа Григорије II, преподобни Јован Дамаскин. Они храбро, свесни великог ризика и последица бране православље својим личним ставом, али и писаним делима, која кандидат пажљиво у одабраним сегментима интерпретира. Иконоборство врхуни познатим црквеним сабором у Јерији 754. године, на којем су изнети јеретички разлози одбацивања икона. То је уједно и највећа криза у Цркви када само ретки појединци бране иконе, као што је био патријарх Герман, који је зато и протеран са катедре, и папа Григорије II који отворено пише цару Лаву III Исавријанцу, затим Јован Дамаскин, који иако живи ван

Византије трпи прогон – одсечена му је десна рука, зато што пише богословске списе у одбрану икона, који су и данас релевантни као православни хришћански став по том питању.

Кандидат, у контексту првог поглавља, пажљиво излаже и, исто тако износи православно предањско виђење смисла постојања и поштовања икона у Цркви. После објашњења иконоборачке доктрине, јереј Живко Илић доноси својеврсни закључак првог дела и то у виду потпоглавља *Од иконоборства до монахоборства* (161–163 страна) у коме истиче да поједини хроничари иду тако далеко у осуди иконоборачких царева да им приписују намеру потпуног уништења монашког реда, стављајући им на душу и одузимање манастирске имовине. Овакву тезу поткрепљују чињеницом да су цареви-иконоборци манастире претварали у касарне. Ипак, кандидат узима у обзир и савремену историјску науку где преовладава мишљење да су иконоборачки цареви били дубоко верујући, те да нису били непријатељски расположени према манастирима и монасима. И када су забрањивали култ светих икона, то су наводно чинили из најплеменитијих побуда, дубоко верујући да тако штите ортодоксију, тако да им није била намера да од Цркве одузму манастирска добра. Уз то кандидат наглашава да савремени научници уочавају и истичу примарни значај који је византијско монаштво имало у турбулентном иконоборачком периоду, јер су голоруки, само са крстом у руци, поднели највећи терет у овој неправичној борби са надмоћним световним владарима. Монаштво се није поводило за вољом већине, него се својим непоколебљивим ставом и неконформистичким држањем одупирало тиранији византијских царева-иконобораца, нарочито у првом периоду иконоборачке кризе.

Истраживање у докторској дисертацији полази од претпоставке да је у првој фази иконоборства постојао антагонизам између световних и духовних власти, при чему је држава преузимала прерогативе Цркве. У првом периоду иконоборства световне власти су иницирале и подстицале борбу против молитвеног поштовања светих икона. Преузимање прерогатива духовних власти од представника државе, у драстичној форми се испољило кроз атак византијских царева против култа светих икона и монаха. Истраживањем историјских факата из овог периода кандидат закључује да су световне власти, оличене у византијским царевима, своју доминацију испољиле кроз непосредну акцију усмерену ка укидању култа светих икона. Овај тренд карактеристичан је за први период иконоборства. Међутим, насупротив полазној претпоставци да је постојао снажан антагонизам између духовних и световних власти, кандидат тврди да током првог иконоборачког периода овај антагонизам није резултирао спутавањем супремације световних власти. Штавише, када је у питању иконоборачка криза, однос једног дела високог клира према проблему погодовао је тиранији световних власти. О томе говори утврђена чињеница да је иконоборство подржавао и један део црквених великодостојника. На то указује заступљеност патријараха-иконобораца, који су, управљајући цариградском патријаршијом, испољавали негативан став према поштовању светих икона. Дакле, иконоборство покренуто интервенцијом световних власти, уз садејство једног дела црквене јерархије, опстајало је током прве иконоборачке фазе као пример грубог наметања државне самовоље народу и Цркви.

Друго поглавље (170–236 стране) – *Иконопоштовалачко раздобље (780–813)* – кандидат почиње потпоглављем под називом *Феномен иконоборства у Цркви на Западу*, у коме синтетички наводи све иконоборачке иницијативе од сабора у Елвири (306), па све до

Карла Великог. Затим, као пандан, кандидат говори о Седмом васељенском сабору – зениту иконопоштовања у Византији, са свим својим последицама на пољу духовне и световне власти. У овом поглављу истакунте су све оне радње које су показале да је иконоборство скрајнуто и да се, сада, у потпуно новим околностима решава судбина државе и Цркве. У новим оквирима кандидат дефинише основне појмове за дато истраживање: диархија, симфонија, цезаропапизам, папоцезаризам, али на крају овог поглавља јереј Живко Илић одређује и аналогије феномена *Pontifex maximus* и *римски пагански култ*, затим *Sacerdotium et imperium* и *царско свеиштенство* у којима потврђује кључне хипотезе у вези са објашњавањем односа духовне и световне власти у доба иконоборства и иконопоштовања. Кандидат је, користећи научну методологију у оквиру историјских наративних извора, закључио да су тада иконоборачка јерархија и цареви-иконаборци анатемисани, те да је у периоду између првог и другог иконоборачког раздобља заживела теза о иконоборству као империјалној јереси и да су тада обезбеђени повољнији услови за Цркву, што се – како јереј Живко Илић наглашава – огледа кроз ревитализацију равнотеже између цара и цариградског патријарха.

Треће поглавље (237–288 стране) докторске дисертације – Други период иконоборства (813–843) – заокружује научно истраживање. Кандидат је, користећи најважнија дела богословске садржине из овог периода (многобројни списи патријарха Никифора I Цариградског [806–815], списи и писма Теодора Студита [759–826], *Хроника* Георгија Монаха, Теофанова *Хроника*, *Хроника* Симеона Логотета, три књиге компилативног дела, познатијег под називом *Теофанов настављач*) анализирао завршни период иконоборства у Византији у контексту односа световних и духовних власти. Сличности старог и новог иконоборства огледају се у циљевима, а разлике међу њима су у стратегији. Репресивне мере иконоборачких царева описана два периода иконоборства предузимане су према византијском клиру (епископату и монаштву), али и према лаицима. Мере према епископату састојале су се у њиховом свргавању и прогону, а према монасима то су биле: затварање манастира, конфисковање манастирске имовине и прогонство монаха; док су лаици мучени, понекад до смрти. Многи монаси, у другом периоду иконоборства, били су прогоњени у унутрашњост Византије или су напуштали Цариград због неподношљивих санкција световних власти. Кандидат добро закључује да су они отпор организовали у унутрашњости Византије, јер су имали довољно искуства, стеченог још у борби са иконоборцима из првог периода.

Иконоборство другог периода (813–843) своју доктрину формулисало је на Другом иконоборачком сабору 815. године у храму Свете Софије у Цариграду, а нова иконоборачка криза, која је трајала пуних 30 година, у ствари представља период владавине царева аморијске (фригијске) династије (820–867). Ова династија имала је нешто толерантнији став према култу светих икона него сиријска, али са идентичном интенцијом: у Византијском царству, по сваку цену, не бирајући средства, треба забранити иконопоштовање. Као што је у првом периоду иконоборачке кризе био само један цариградски патријарх који је бранио свете иконе – Герман I (715–730), тако и други период памти само једног цариградског патријарха иконопоштовалачке оријентације – Методија I (843–847). Поред тога, други период иконоборства, као и онај први, имао је

своја два успона и то у време владавине византијских царева Лава V Јерменина (813–820) и Теофила (829–842). Други период иконоборства обележили су патријарси-иконоборци: Теодот I Мелисин (815–821), Антоније I Силејски (821–837), Јован VII Граматик (837–843). Кандидат добро уочава да је други талас иконоборачке кризе остао упечатљив и по томе што је његов главни идеолог и носилац иконоборачке мисли био нико други до Јован VII Граматик, потоњи патријарх цариградски. Први период иконоборства познат је по подстрекачима из редова високе црквене јерархије. Кандидат закључује да, за разлику од другог периода иконоборства, први период није имао идејног вођу у личности неког од цариградских патријараха-иконобораца. Досадашње хришћанско искуство веома често, поготово у доба иконоборства, сведочи о немилој појави да су световне власти у Византији, и непопуларним мерама непотребне и ничим испровоциране репресије, онемогућавале деловање духовних власти. У време иконоборачке кризе држава је свој став изражавала не само без сагласја са Црквом на духовном плану остварења заједничког циља, него и онемогућавајући деловање духовних власти у реализацији тог задатка.

Уколико би пак духовне власти којим случајем одрекле световним властима право на партиципирање у заједничком деловању на остварењу коначног циља, Црква би се одрела прерогатива духовних власти или, другим речима, престала би да буде Црква. При регулисању односа духовних и световних власти, тамо где је држава секуларна, постоји модел радикалне одвојености Цркве и државе. У екстремним случајевима за државу је пожељно да њени поданици не припадају ниједној хришћанској деноминацији. Када је држава отказивала Цркви сарадњу на остварењу наведеног циља, као што нам је познато, то никада и нигде није паралисало деловање духовних власти у оквиру свог делокруга. Кандидат наглашава да не би требало извести преурањени закључак како су духовне власти лакше остваривале свој циљ без синергије са световним властима.

У Закључку (289–294 стране) кандидат наводи да ово докторско истраживање на тему *Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији* може да се дефинише као истраживање богословско-историјског карактера. У току истраживачког рада јереј Живко Илић био је фокусиран на односе духовних и световних власти у Византији у време иконоборства, кроз коришћење наративних историјских извора и модерних синтеза. Сама структура докторске дисертације била је условљена хронологијом развоја иконоборачког покрета од 726. до 843. године, али иако таква она није била пука историјска дескрипција, већ промишљање о вези световних и духовних власти и опсегом деловања Цркве и државе у периоду оба раздобља иконоборства. На основу ставова носилаца духовних и световних власти кандидат је констатовао да је иконопоштовалачко расположење било заступљеније код представника световних, насупротив духовних власти. Кандидат није донео исхитрене закључке у вези са оваквим током истраживања, већ је констатовао да је иконоборачки покрет у Источном ромејском царству проузроковао најдубљу кризу у односима духовних и световних власти у византијској ери (324–1453).

На крају, кандидат доноси богату библиографију (295–318 стране) коју структурално дели на изворе, литературу и интернет ресурсе.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултат и научни допринос докторске дисертације огледа се у следећем:

На почетку, комисија констатује да је кандидат исцрпно и са великим успехом истражио и представио тему дисертације, користећи историјске изворе и модерне студије на дату тему. Самосталним, систематским и оригиналним приступом анализирао је и прегледно изложио све главне аспекте деловања византијских иконоборачких царева, у контексту односа световне и духовне власти у 8. и 9. веку у Византији. Ово је веома значајно када се у виду има чињеница да је сама тема изузетно комплексна, и да је сагледана са богословско-историјског аспекта, те као таква представља свеобухватну студију на тему односа духовне и световне власти у доба иконоборства. Поред тога што је дисертација, како садржински тако и методолошки, урађена по свим научним начелима, њен допринос састоји се и у избалансираном приступу модерној литератури, која је веома обимна. На овај начин, кандидат јереј Живко Илић, остварујући циљ дисертације, успешно показује однос световних и духовних власти у доба византијског иконоборства. Проучавајући изворе кандидат је донео закључак: да је иконоборачки покрет у Византији донео најдубљу кризу у односима духовних и световних власти.

У складу са циљем, задацима и самом методологијом израде дисертације, дата тема представиће српској богословско-историјској јавности занимљив приступ историјским феноменима из 8. и 9. века, те зато може да значајно допринесе науци на пољу изучавања црквене историје иконоборачког раздобља, тако да ће модерним приступом критички историјских извора, уз коришћење наведених метода истраживања и отварања неких нових питања, допринети темељнијем сагледавању проблематике односа духовних и световних власти у доба највеће кризе – иконоборства у Византији.

Допринос овог рада јесте свеобухватни опис, на основу релевантних историјских извора, односа световних и духовних власти у периоду иконоборства у Византији и анализа и синтеза свих историјско-богословских феномена који су дефинисали једно веома комплексно раздобље у византијској историји.

5. Закључак

Докторска дисертација јереја Живка Илића која носи назив *Однос духовних и световних власти у доба иконоборства у Византији* урађена је у складу са одобреном пријавом дисертације и свим законско-административним нормама. Дисертација је оригинално и самостално научно дело, урађена по начелима историјске методологије и закључивања. Комисија са задовољством констатује да овај рад испуњава научне

нормативе докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану рада.

У Београду, 27. јун 2018.

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

1. _____

Епископ др Атанасије (Јевтић), професор емеритус
Православног богословског факултета Универзитета у Београду

2. _____

др Радомир Поповић, редовни професор
Православног богословског факултета Универзитета у Београду

3. _____

др Радивој Радић, редовни професор
Филозофског факултета Универзитета у Београду